

Державний торговельно-економічний університет
Кафедра економічної теорії та конкурентної політики

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА (ПРОЕКТ)

на тему:

ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ ДЕРЖАВНОГО АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ В УКРАЇНІ

назва теми

Студента 4 курсу, 12 групи,
спеціальності (Менеджмент)
спеціалізації (УСЕК)

Романович Дарія
Сергіївна

підпис студента

Науковий керівник,
док. екон. наук,
професор

Лагутін Василь
Дмитрович

підпис керівника

Гарант освітньої
програми, к.е.н.,
доцент

Щербакова Таміла
Анатоліївна

підпис керівника

Київ 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА РИНКАХ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ	6
1.1. Загальна характеристика ринку паливно-енергетичного комплексу	6
1.2. Дослідження недобросовісної конкуренції на ринку паливно-енергетичного комплексу	13
1.3. Особливості правового регулювання ринку паливно-енергетичного комплексу	20
РОЗДІЛ 2. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА РИНКАХ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ	25
2.1. Досвід антимонопольного регулювання зарубіжних країн	25
2.2. Напрями щодо підвищення ефективності антимонопольного регулювання в Україні	32
ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ.....	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44
ДОДАТКИ	48

ВСТУП

Актуальність обраної теми. Державна політика в галузі протидії монополістичній діяльності та розвитку конкуренції здійснюється за такими ключовими напрямками: припинення та попередження зловживання господарюючим суб'єктом домінуючим становищем на ринку; припинення та попередження угод та узгоджених дій, що обмежують конкуренцію; контроль угод економічної концентрації; припинення та попередження дій та угод органів державної влади та місцевого самоврядування, спрямованих на обмеження (недопущення) конкуренції. Однак оцінка ефективності антимонопольної політики в Україні досі не проводилася, хоча теорією та практикою напрацьовано відповідні підходи. В українському економічному співтоваристві роль основного елемента державного регулювання економічних процесів у частині створення умов для розвитку конкуренції на ринку паливно-енергетичного комплексу грають антимонопольні органи.

В даний час функціонування ринку паливно-енергетичного комплексу, динаміка його основних характеристик, можливості визначаються взаємодією підприємницьких структур та держави. Вирішення проблеми ефективного антимонопольного регулювання діяльності підприємницьких структур стає особливо важким у тих випадках, коли монопольне становище займає не одне, а кілька підприємств, що входять у змову між собою та диктують іншим підприємствам, що виробляють таку саму продукцію, умови діяльності на ринку, що істотно знижують їхню конкурентоспроможність, що притаманно ринку паливно-енергетичного комплексу. Саме тому держава має виступати тією силою, яка, з одного боку, блокує можливі негативні наслідки функціонування підприємницьких структур, а з іншого боку, спрямовує їх розвиток у русло формування конкурентних переваг країни, їх збереження та реалізацію.

В даний час більшість економістів висловлюють думку про необхідність розумного та виваженого поєднання ринкових сил і державного втручання, в т.ч.

в енергетичну галузь, контролю у вирішенні економічних і соціальних проблем суспільства. Оцінка ефективності результатів антимонопольного регулювання діяльності підприємницьких структур на ринку паливно-енергетичного комплексу є дуже складною проблемою, яка до сьогодні багато в чому не вирішена.

Стан наукової розробленості проблеми. Проблематикою методичного забезпечення державного контролю займалися такі вітчизняні і зарубіжні вчені, як: В. Лагутін, Т. Щербакова, А. Герасименко, В. Хрустальова, Ю. Ясько, Л. Лебедева, А. Ігнатюк.

Метою роботи є оцінка ефективності державного антимонопольного регулювання в Україні.

Завдання роботи:

- охарактеризувати ринок паливно-енергетичного комплексу;
- дослідити випадки недобросовісної конкуренції на ринку паливно-енергетичного комплексу;
- розглянути особливості правового регулювання ринку паливно-енергетичного комплексу;
- проаналізувати досвід антимонопольного регулювання зарубіжних країн;
- розглянути пропозиції щодо підвищення ефективності антимонопольного регулювання в Україні.

Предметом дослідження є антимонопольне регулювання паливно-енергетичного ринку в Україні.

Об'єктом дослідження є антимонопольне регулювання.

Методи дослідження. Основу дослідження склали сучасні загальнонаукові та спеціальні методи дослідження. Зокрема, для уточнення понятійного апарату державного антимонопольного регулювання було використано загальнонаукові методи пізнання: спостереження, порівняння, діалектика, аналіз, синтез. Серед яких структурно-генетичний – для виявлення ефективності державного регулювання в галузі; інституціональний – для розробки способів підвищення

ефективності системи державного регулювання в галузі; сценарного прогнозування – для розробки сценарію впровадження інструментарію покращення ефективності державного регулювання та залучення зарубіжного досвіду.

Практичне значення роботи полягає в тому, що сформульовані в роботі висновки, пропозиції та рекомендації можуть бути використані для подальшої розробки напрямків покращення ефективності державного антимонопольного регулювання в Україні, при вдосконаленні українського антимонопольного законодавства і конкурентної політики в цілому.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел. Повний обсяг роботи займає 36 сторінок комп'ютерного тексту, в тому числі 2 рисунка і 4 таблиці. Список використаних джерел нараховує 40 позицій.

РОЗДІЛ 1. АНАЛІЗ ДЕРЖАВНОГО АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА РИНКАХ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ

1.1 Загальна характеристика ринку паливно-енергетичного комплексу

Енергетичний комплекс сучасної України формувався у ХХ столітті в рамках планової економіки. У результаті промислово-енергетичної політики держави, спрямованої на розробку індустріальної моделі економічної системи та побудову єдиного народногосподарського комплексу СРСР, було зосереджено на видобуток нафти, природного газу, вугілля та ядерного палива. У складі СРСР Україна, яка займала 3% території і мала 1/5 населення, до 1991 р. виробляла понад 1/3 загальносоюзного виробництва прокату чорних металів і сталевих труб, майже 1/2 від загальний видобуток руди. Проте вона займала провідні позиції в СРСР лише у видобутку сировини — домінував екстенсивний розвиток. Економічна модель країни мала яскраво виражений індустріальний характер. Наприклад, станом на 1980 рік Україна посідала 4 місце в Європі та 8 місце у світі за виробництвом електроенергії, 3 місце в Європі та 5 місце у світі за видобутком вугілля (за умовним паливом), а також 2 місце в Європі та 4 місце у світі за видобутком природного газу.

Ці особливості економічної моделі України зумовили її значну енергоємність. Під час переходу до ринкового ціноутворення однією з головних проблем трансформації енергетичного сектора була енергоємність економіки. Енергоємність економіки України значно перевищує аналогічні показники провідних країн світу та суттєво обмежує можливості її конкурентоспроможного розвитку.

Енергетична стратегія України до 2035 року ставить завдання знизити енергоємність ВВП більш ніж удвічі – з нинішніх 0,28 тне/тис. доларів США до 0,13 (ВВП на душу населення). При цьому передбачаються такі структурні зміни:

збільшення сегменту галузей, які характеризуються нижчою енергоємністю продукції в структурі ВВП (машинобудування, легка промисловість тощо), розвиток сфери послуг, інтенсифікація інвестиційних процесів . та модернізація виробничих фондів енергетичних підприємств, систематична реалізація енергоефективних проєктів, спрямованих на підвищення енергоефективності в різних сферах господарської діяльності, регіональних програм модернізації комунальної теплоенергетичної системи енергоємності виробництва є структурні зміни в економіці та енергоефективність. Енергоємна економіка України в умовах значної залежності від імпорту енергоносіїв – насамперед природного газу, обмежує конкурентоспроможність економіки, ускладнює трансформацію її структури та енергетичного комплексу. Висока енергоємність економіки країни зумовлена насамперед її структурними особливостями та домінуванням базових енергоємних галузей. Оскільки повноцінний ринок енергоресурсів не сформувався, існували диспропорції у формуванні цін на паливно-енергетичні ресурси та зберігали значний вплив монополії, державі протягом багатьох років не вдалося знизити енергоємність виробництва. Ці обставини унеможливили активізацію інвестиційних процесів в економіці, а насамперед в енергетиці, як наслідок – фізичне та моральне знецінення виробничих фондів перейшло критичні межі. Структура економіки, як і енергетика, якісних змін не зазнала [8].

Таким чином, до основних особливостей енергетичної системи України можна віднести: значну енергоємність виробництва (в 2 рази вище середньосвітового), високу енергозалежність від імпорту енергії (1/3 первинної енергії), велику втрати при транспортуванні енергії до споживача (44% енергії втрачається при перетворенні та транспортуванні до кінцевого споживача, наприклад в ЄС цей показник дорівнює 32%), а також значний знос обладнання енергетичних підприємств - понад 65% (за даними НАК «Енергетична компанія України» коефіцієнт зносу становить 75%, при цьому 90% теплоенергетики вичерпали розрахунковий термін служби – 100 тис. годин, а 51% розробили допустиму межу фізичного зносу (у світовій практиці) – 200 тис. годин), значний

негативний вплив на навколишнє середовище (вміст вуглецю у ВВП перевищує такий самий показник у Польщі в 1,8 рази, Німеччині – у 2,8 та 2,1 рази - світовий рівень). Цей комплекс проблем дозволяє зрозуміти низьку адаптивність паливно-енергетичної сфери України, особливості взаємодії енергетичних та економічних факторів у процесах макроекономічної трансформації, а потім – складність трансформації енергетичного сектору в перехідний період до ринкової моделі.

Враховуючи специфіку інтеграції енергоекономічних факторів у структуру економіки країни, проблеми трансформації паливно-енергетичного комплексу слід розглядати насамперед через призму оптимізації та поступального розвитку його структури. На відміну від багатьох інших країн, на початку 1990-х років в Україні існувало поєднання багатьох несприятливих факторів і передумов, які суттєво гальмували прогрес у реформуванні як енергетичного сектора, так і економіки загалом.

Системний дисбаланс паливно-енергетичного комплексу СРСР, до якого входив і паливно-енергетичний комплекс України, призвів до диспропорційного зростання потреб у паливно-енергетичних ресурсах та їх забезпечення. Іншою важливою проблемою було значне зростання цін в енергетиці, фізичний і моральний знос виробничих фондів промислового комплексу та відсутність інвестиційного капіталу для їх модернізації. Як наслідок, суттєво знизилися конкурентоспроможність української продукції, її платоспроможність та інвестиційні можливості. Зволікання з реальними реформами та спроби будь-яким способом мінімізувати ціни на паливо та енергоносії, ігноруючи стратегічні пріоритети безпеки енергетичної та економічної складових, призвели до формування замкнутого циклу деградації промислово-паливно-енергетичного комплексу країни.

Енергоємність та незбалансованість української економіки (що пов'язана з її структурними особливостями, зокрема з домінуванням сировини, відсутністю внутрішнього ринку та великими масштабами паливно-енергетичного комплексу) – це проблеми економічної моделі країни, що значно відрізняє її економіку від

економіки інших постсоціалістичних країн. Основною проблемою формування ефективної енергетичної стратегії в Україні є неузгодженість економічної та енергетичної політики та відсутність системного підходу до їх реалізації. Ці принципи тривалий час ігнорувалися. Часткова реалізація принципів ринкових відносин в енергетиці та інших галузях промисловості була генеруючим фактором деструктивних процесів в економічній системі загалом. Було очевидно, що неможливо забезпечити трансформацію в такому масштабному енергетичному секторі України без узгодження в часі окремих інструментів енергетичної та економічної політики. Не створюючи базових умов, що визначають цілісність моделі ринкової економічної системи, ринково-орієнтовані кроки в енергетиці будуть надалі генерувати прояви дестабілізуючих факторів. Таким чином, негативні тенденції в паливно-енергетичному комплексі є результатом тривалої відсутності повноцінної моделі всієї ринкової економічної системи і, зокрема, ринків енергії та палива [15].

Тривалий процес приватизації в енергетиці та інших галузях економіки призвів до додаткових проблем – спроб деяких фінансово-промислових груп взяти під контроль державні енергетичні компанії та через тіньові механізми лобіювати власний бізнес в інтересах за рахунок державних підприємств. Така ситуація ще більше унеможливила залучення стратегічних інвесторів та іноземного капіталу в паливно-енергетичний комплекс України, без чого неможливо було забезпечити трансформацію в масштабній сфері енергетики.

Вищезазначені проблеми пояснюють той факт, що дефіцит власних енергоресурсів не був чинником стимулювання енергоефективності, модернізації виробничих фондів та структурної перебудови економіки в бік розвитку галузей виробництва кінцевої продукції. Як не парадоксально, але важливою метою державної енергетичної політики протягом багатьох років була необхідність зниження цін на імпортні енергоносії, що суттєво суперечило стратегічним пріоритетам паливно-енергетичного комплексу та принципам ринково-орієнтованого підходу до його реформування. Як наслідок, реальні зміни в цій

сфері систематично відкладалися на невизначений час, тоді як накопичення структурних дисбалансів у міжгалузевій та інвестиційній сферах значно посилювалося.

Неможливо вирішити проблеми енергетичної безпеки в країні без зміни структури економіки, розвитку конкурентного середовища та деполітизації енергетичного сектору. На жаль, передумовою прогресивних змін в енергетичному секторі країни залишається необхідність завершення процесу формування базових інститутів ринкової моделі економічної системи як визначальної передумови для запуску стійких механізмів її саморозвитку.

Для розуміння масштабів енергетичного комплексу України (успадкованого від СРСР) слід звернути увагу на динаміку виробництва електроенергії та виробництва паливно-енергетичних ресурсів у порівнянні з 1990 р.. Виробництво електроенергії в період з 1990 по 2019 рік скоротилося майже вдвічі – з 298,5 млн кВт-год електроенергії до 153,9 млн кВт-год. При цьому потужність енергогенеруючих підприємств енергосистеми України в 1990 році становила 55,6 млн кВт, а в 2019 році - 51,39 млн кВт. Тобто споживання енергосистемою коливалося в межах 30%.

Структура виробництва електроенергії зазнала певних позитивних змін порівняно з 1990 роком, зокрема впроваджено відновлювані джерела енергії – 3,6% станом на 2019 рік та збільшено частку гідроенергії (включаючи зберігання) – з 4% до 5,2 %.

Важливою характеристикою енергетичного сектору України є наявність величезного потенціалу енергозбереження. За даними Комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики, загальний потенціал енергозбереження в Україні становить понад 45% споживаних паливно-енергетичних ресурсів . Оцінка потенціалу енергозбереження, проведена в 1997 році з рівня базового 1990 року (353 тef), показала, що його розмір становить 145-170 млн.

Пріоритети енергозбереження визначені в низці урядових документів, у тому числі в Енергетичній стратегії до 2030 р.[17] Проте істотного прогресу в цій сфері не досягнуто. Реалізація потенціалу енергозбереження, врахування особливостей енергетичного сектору України та моделі економічної системи є одним із найважливіших питань енергетичної безпеки. Її вирішення неможливе без створення реальних ринків паливно-енергетичних ресурсів, інтенсифікації інвестиційних процесів та оптимізації структурних пропорцій економіки.

Немає і не було жодної країни, економіка якої функціонувала лише під впливом ринкових інститутів. В економіці існує чимало соціально-економічних проблем, які не підвладні ринку та потребують державного регулювання. Особливо гостро ця необхідність виявляється щодо ринку паливно-енергетичного комплексу, що, зокрема, пояснюється особливостями даного сегмента ринкової системи.

Сучасне антимонопольне регулювання діяльності підприємницьких структур має розглядатися не лише як система рестриктивних заходів держави щодо монополій, а й як активна діяльність із формування конкурентного середовища. Антимонопольне регулювання, яке спрямовується саме проти виникнення та існування монополії як такої, таїть у собі джерело руйнування інституту регулювання [3, с. 145]. Використання принципу «розумного підходу» дозволяє уникнути відмови від тієї чи іншої форми організації господарської діяльності тільки на тій підставі, що вона не відповідає деяким вимогам антимонопольного законодавства, та визначити найефективніші форми організації виробництва та обміну.

Саме нестійкість конкуренції, як і монополії, є передумовою виникнення та існування державного антимонопольного регулювання. Конкурентне середовище не зможе формуватися як результат дій підприємницьких структур на ринку паливно-енергетичного комплексу без цілеспрямованого державного регулювання.

Ринок паливно-енергетичного комплексу належить до таких сфер діяльності, де антимонопольне регулювання необхідне і, більше, має бути досить ефективним.

Пріоритетними напрямками державного регулювання діяльності підприємницьких структур на ринку ПЕК мають стати:

- регулювання механізму ціноутворення з урахуванням олігополістичного характеру ринку;
- формування ефективного механізму вилучення надприбутків;
- створення оптимальної системи оподаткування.

Антимонопольне регулювання має бути орієнтоване у тому числі і на усунення необґрунтованих адміністративних та економічних бар'єрів для входу на ринки та виходу з них.

Отже, можливо дати визначення, яке випливає із системного аналізу управляючого впливу а також системи відносин, у якій зіштовхуються інтереси як мінімум двох агентів – держави й керованого об'єкта. Антимонопольне регулювання являє собою систему відносин цільовказівки та цільового сприйняття, пов'язаних з формуванням умов функціонування діалектично протилежних інститутів – конкуренції та монополії, з метою деблокування їх позитивних функцій.

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити висновок про те, що реалізація ефективної енергетичної політики є важливою складовою забезпечення ефективності антимонопольного регулювання, необхідною умовою підвищення національної конкурентоспроможності. Перехід до більш конкурентних відносин в енергетичній галузі України дасть нові можливості для галузі в цілому. Наразі перешкодою є лише повільні процеси реформування паливно-енергетичного комплексу.

1.2 Дослідження недобросовісної конкуренції на ринку паливно-енергетичного комплексу

Уже протягом тривалого періоду на ринках нафтопродуктів в Україні існує ряд проблем, які неможливо вирішити виключно з використанням норм законодавства про захист економічної конкуренції.

Одними з таких проблем є, зокрема:

- відсутність комплексного системного моніторингу ринків нафтопродуктів у режимі онлайн, який би враховував не тільки аналіз господарської діяльності учасників ринку, а й умови функціонування ринків у цілому, з урахуванням змін у законодавстві, кон'юнктури світових ринків, валютних коливань тощо;
- наявність в Україні пального невизначеного походження, а також значний обсяг «тіньової» реалізації нафтопродуктів створюють передумови для отримання окремими «недобросовісними» гравцями ринку неправомірних переваг у конкуренції порівняно з іншими учасниками ринку [35].

Можливість виходу України із кризового стану та її економічна безпека значною мірою залежить від розвитку паливно-енергетичного комплексу та реалізації антимонопольної та конкурентної політики на даному ринку. Проблема енергетичної безпеки національної економіки обумовлена значною імпортозалежністю (понад 51%), неефективним внутрішнім споживанням енергоресурсів. Енергоємність національного ВВП є у двічі вищою від середньосвітового рівня та у 3 рази ніж у ЄС. Це спричинено низькою ефективністю використання паливно-енергетичних ресурсів через високу енергомісткість виробництва, незадовільним станом інфраструктури, низьким коефіцієнтом корисної дії обладнання у секторах кінцевого споживання. [36, с. 125].

Розвиток конкуренції на ринках природного газу гальмується внаслідок запровадження на ринку елементів державного регулювання, таких як ПСО,

регулювання цін на природний газ тощо. Запровадження механізмів ПСО призводить до штучної монополізації ринку постачання природного газу (до 01.08.2020 для побутових споживачів та ТКЕ, а з 01.08.2020, після відкриття ринку для побутових споживачів, тільки для ТКЕ), оскільки постачання природного газу здійснюється в межах і способом, визначеними КМУ.

З метою вдосконалення механізму покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу Комітет звернувся до КМУ з пропозиціями щодо внесення змін до Положення про покладення спеціальних обов'язків на суб'єктів ринку природного газу для забезпечення загальносуспільних інтересів у процесі функціонування ринку природного газу, які б передбачали:

- надання можливості постачальникам природного газу, на яких покладено спеціальні обов'язки, вільно обирати продавців природного газу, у тому числі придбавати природний газ безпосередньо в господарських товариств, 100% акцій яких належать державі або іншому господарському товариству, єдиним акціонером якого є держава (ПАТ «Укргазвидобування», ДАТ «Чорноморнафтогаз»);

- покладення на господарські товариства, 100% акцій яких належать державі або іншому товариству, єдиним акціонером якого є держава;

- (ПАТ «Укргазвидобування», ДАТ «Чорноморнафтогаз»), продавати природний газ іншим суб'єктам ринку природного газу, на яких покладено спеціальні обов'язки, а не тільки НАК «Нафтогаз України»;

- покладення на суб'єктів ринку природного газу обов'язку здійснювати купівлю/продаж природного газу виключно на газових біржах (торгових платформах) із можливістю отримання компенсації економічно обґрунтованих витрат відповідно до ч. 7 ст. 11 Закону, у разі якщо ціна на природний газ за результатами торгів на газових біржах (торгових платформах) буде вищою за рівень цін постачання природного газу, визначений КМУ для категорій споживачів, яких стосуються спеціальні обов'язки.

У зв'язку із завершенням з 01.08.2020 дії спеціальних обов'язків, покладених на суб'єктів ринку природного газу, щодо постачання природного газу побутовим споживачам, значний обсяг ресурсу АТ «Укргазвидобування» на сьогодні не обтяжений спеціальними обов'язками, відтак відсутні бар'єри щодо можливості його вільної реалізації АТ «Укргазвидобування» на ринку.

Також у Комітеті наявна інформація щодо дій Групи Нафтогаз, які полягали у відмові від реалізації природного газу для забезпечення потреб споживачів.

Отже, відсутність у постачальників природного газу вільного доступу до ресурсу природного газу може призводити до спотворення конкуренції на ринках природного газу.

На думку Комітету, усуненню передумов для виникнення зазначених проблемних ситуацій сприятиме, зокрема, розвиток біржової торгівлі природним газом, що має забезпечити можливості рівного доступу до ресурсу природного газу та запровадження прозорого механізму формування цін на природний газ.

Отже, Комітет листом від 13.11.2020 № 128-08/01-15570 звернувся до Прем'єр-міністра України Д. Шмигала з пропозиціями доручити Міністерству енергетики України здійснити аналіз факторів, що можуть стримувати розвиток конкуренції на ринках природного газу та призводити до виникнення кризових ситуацій на ринку, зокрема, щодо наявності бар'єрів для формування максимального потенціалу пропозиції природного газу.

Питання розвитку біржової торгівлі природним газом в Україні та необхідності забезпечення рівного й недискримінаційного доступу до обсягів природного газу вітчизняного видобутку набуло особливої актуальності у зв'язку з відміною з 01.08.2020 дії спеціальних обов'язків та, відповідно, вивільненням значних обсягів ресурсу природного газу АТ «Укргазвидобування», які можуть реалізовуватися на ринку. Про вказане Комітет листами інформував КМУ.

Дії учасників ринку природного газу, які полягають у створенні перешкод під час зміни побутовими споживачами постачальника природного газу все частіше є предметом розгляду скарг до Комітету.

Створення збутовими компаніями необґрунтованих перешкод у реалізації побутовими споживачами права на вільний вибір постачальника природного газу може призводити до утримання ними лідируючих позицій на ринку, не обумовлених власними досягненнями, що може призводити до спотворення конкуренції на ринку постачання природного газу.

З метою запобігання порушенням законодавства про захист економічної конкуренції, 03 грудня 2020 року Комітет надав обов'язкові для розгляду рекомендації № 58-рк постачальникам природного газу – утриматись від дій, які можуть призводити до недопущення, обмеження, усунення чи спотворення конкуренції на ринку постачання природного газу, зокрема, при зміні побутовими споживачами постачальника природного газу, встановленні цін на природний газ.

Разом із тим підґрунтям для вчинення неправомірних дій постачальниками природного газу може бути недосконалість нормативно-правових актів у сфері природного газу, а також відсутність дієвого контролю за операціями, що відбуваються на інформаційній платформі оператора газотранспортної системи при зміні постачальника природного газу.

У зв'язку із зазначеним Комітет також надав рекомендації Національній комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг, і ТОВ «Оператор газотранспортної системи України».

На виконання зазначених рекомендацій постачальники природного газу повідомили Комітет, що рекомендації враховано та вживаються заходи щодо недопущення обмеження, усунення чи спотворення конкуренції на ринку. Регулятор повідомив, що при виявленні, під час проведення перевірок, фактів, які можуть свідчити про порушення законодавства про захист економічної конкуренції, а також виявленні під час проведення моніторингу порушення та/або обмеження конкуренції на ринках природного газу НКРЕКП проінформує Антимонопольний комітет України в установленому законодавством порядку.

Розмір економічного ефекту внаслідок вжиття Комітетом заходів із припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції та

попередження неправомірних втрат і витрат юридичних та фізичних осіб у 2020 році становив 4,63 млрд грн, що на 8% більше, ніж у 2019 році.

Сплачена сума штрафів та пені у 2020 році становила 2,86 млрд грн, що є результатом прийняття Комітетом у 2019 році рішення про накладення штрафу на суб'єктів господарювання на ринку тютюнових виробів.

Комітет продовжує активну роботу з виявлення порушень у вигляді спотворення результатів торгів під час проведення публічних закупівель. Протягом 2020 року виявлено змови на торгах, загальна вартість закупівель яких перевищує 7 млрд. грн.

Протягом року, з метою підсилення адвокатування конкуренції, у т. ч. в умовах пандемії COVID-19, було надано 2 091 рекомендацію щодо заходів, спрямованих на розвиток підприємництва та конкуренції, що на 52% більше, ніж за попередній рік.

Протягом 2020 року припинено 1 624 порушення, що на 22% менше, ніж у 2019 році. З них 79% (1 286 од.) припинено шляхом прийняття рішення, а 21% (338 од.) – шляхом надання обов'язкових до виконання рекомендацій [36]. Слід зазначити, що частка припинених порушень у галузі ПЕК і ЖКГ становить 20%. Графічний аналіз цього показника за останні 5 років відображено на рисунку 1.

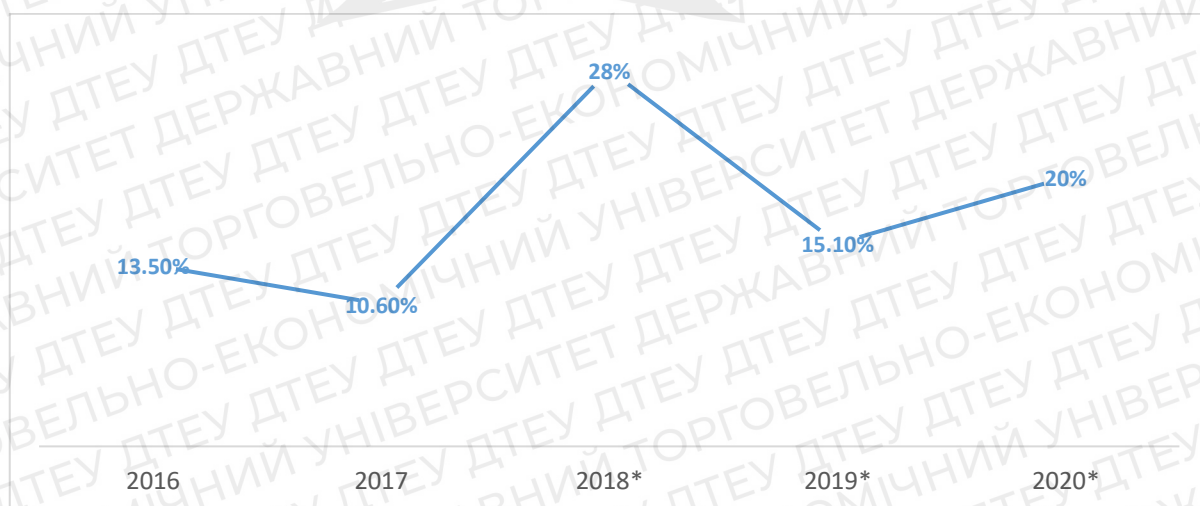

Рисунок 1.1 Частка припинених правопорушень у загальному обсязі, % (* - разом ПЕК і ЖКГ, до 2018 року – лише ПЕК)

Аналіз рисунку 1.1 свідчить про те, що частка правопорушень у галузі ПЕК має досить великі показники відносно усього ринку.

Структура припинених порушень за 2016-2020 роки на ринку ПЕК відображена у таблиці 1.1

Таблиця 1.1

Структура припинених порушень у 2016-2020 роках за видами, %

Рік	Антиконкурентні узгоджені дії суб'єктів господарювання	Зловживання монопольним становищем	Антиконкурентні дії органів влади	Недобросовісна конкуренція	Всього разом з іншими
2016	18,70%	24,70%	0,25%	1,40%	13,50%
2017	11,36%	2428,00%	66,00%	39,00%	10,60%
2018	37,90%	7,20%	27,20%	2,40%	16,80%
2019	6,10%	50,00%	15,50%	0,60%	15,10%
2020	16,00%	31,30%	14,20%	0,70%	16,40%

Розмір економічного ефекту внаслідок вжиття Комітетом заходів із припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції, зокрема попередження неправомірних втрат і витрат юридичних та фізичних осіб у 2020 році становив 4,63 млрд грн, що на 7% більше, ніж у 2019 році [18].

Розподіл економічного ефекту на ринку ПЕК за 2018-2020 рр. відображено на рисунку 1.2

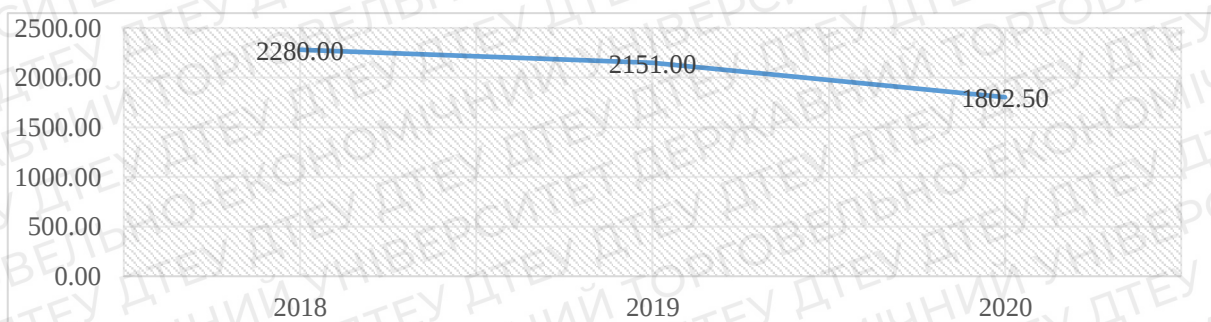

Рисунок 1.2 Розподіл економічного ефекту на ринку ПЕК за 2018-2020 рр., млн. грн.

Аналіз рисунку 1.2 показує, що з кожним роком рівень економічного ефекту на ринку ПЕК внаслідок вжиття Комітетом заходів із припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції зменшується. Це свідчить про необхідність вдосконалення діяльності АМКУ.

Також у 2021 р. було прийнято рішення щодо визнання дій ТОВ ВТФ «Авіас», ТОВ «Торговий Дім «Авіас», ТОВ «Пром Гарант Плюс», ТОВ «Альянс Еволюшн», ПАТ «Укртатнафта» та 169 операторів АЗС порушенням у вигляді антиконкурентних узгоджених дій, які стосуються встановлення цін на світлі нафтопродукти. Штраф, накладений у цій справі, становив 4 721 966 966 грн [37].

Аналіз динаміки структурних передумов конкуренції в економіці України дозволяє дійти наступних висновків: спостерігається розширення секторів, в яких конкуренція суттєво обмежена, що обумовлено підвищенням концентрації у ПЕК. Найбільш монополізованими в Україні, окрім природних монополій, є видобуток вуглеводнів, продуктів нафтопереробки, виробництво електроенергії[19].

Підсумовуючи, можна зазначити, що, наразі в Україні ще обмежене формування конкурентного енергетичного ринку. Обмеження пов'язане з інвестиційними можливостями та технологічними особливостями інфраструктури постачання та споживання електроенергії.

1.3 Особливості правового регулювання ринку паливно-енергетичного комплексу

Аналізуючи проблеми енергетичної політики України, слід зазначити, що трансформація її енергетичного комплексу з початку 1990-х років відбувалася у складних політичних та економічних умовах. На тлі значного падіння ВВП (у період з 1990 по 2000 рр. падіння ВВП становило понад 60% в країні не було досягнуто політичного консенсусу щодо збереження курсу держави на ринкові економічні перетворення. Такого консенсусу почали досягати на початку 2000-х років з появою економічного зростання. Як наслідок, економічні перетворення відбувалися надзвичайно повільно та суперечливо. Існуюча на той час структура паливно-енергетичного комплексу країни не змогла адаптуватися до нових економічних умов.

Крім того, посилилися структурні дисбаланси в системі «енергетика – економіка». Розрив економічних зв'язків з колишніми радянськими республіками, постійне зростання цін на паливо та енергоносії, дестабілізуючий вплив світових економічних криз і системної макроекономічної нестабільності певною мірою унеможливили формування та реалізацію ефективної енергетичної політики на основі стратегічних планування. Водночас спад промислового виробництва та падіння попиту на паливно-енергетичні ресурси на початку 2000-х років давали надію на виконання поставлених завдань енергетикою. Додали оптимізму й процеси приватизації, що тривають в енергетичному секторі України.

Першим важливим документом щодо формування державної енергетичної політики (який був прийнятий на державному рівні) стала Постанова Верховної Ради України «Про Національну енергетичну програму України на період до 2010 року» від 15 травня 1996 року N191/96-ВР. Програма була насамперед спрямована на вирішення проблем паливно-енергетичного комплексу та задоволення потреб економіки країни у всіх видах палива та енергії. Були такі документи: «Енергетична стратегія України до 2030 року» – затверджена розпорядженням

Уряду України від 15 березня 2006 року № 145-р (припинено у зв'язку з затвердженням нової Енергетичної стратегії від 24 липня 2013 року № 1071). -р) та Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність» – затверджені розпорядженням Уряду України від 18 серпня 2017 року № 605-р. [4]. Прийняття таких документів мало важливе значення для розуміння проблем розвитку енергетичної галузі України, визначення цілей і завдань енергетичної політики, механізмів її реалізації, обґрунтування концептуальних засад енергетичної безпеки держави. Проте жодна з цих стратегій не досягла своїх орієнтовних цілей та показників через те, що реалізація цих документів відбувалася в умовах невизначеності розвитку української економіки, міжнародних енергетичних ринків та світової економіки в цілому. Крім того, слід зазначити, що в організаційному та економічному плані країна була не готова до реалізації цих стратегій. Розмежування економічних та енергетичних реформ, непрозора приватизація енергетичних підприємств і, як наслідок, посилення впливу фінансово-промислових груп на процеси державного управління та зростання макроекономічної нестабільності зробили реальний прогрес в енергетичному секторі [6].

Виділяють три умовні етапи трансформації енергетичного комплексу України, які забезпечать краще розуміння проблем державної енергетичної політики в цілому (табл. 1.2). Аналіз трансформації енергетичного сектору необхідно проводити з урахуванням особливостей макроекономічної динаміки. Досить сильна взаємозалежність енергоекономічних факторів у процесах макроекономічних перетворень певною мірою пояснює низьку ефективність державної енергетичної політики на різних етапах її економічного розвитку.

Таблиця 1.2. Основні етапи трансформації енергетичного комплексу України

Етапи	Проблеми макроекономічного розвитку	Проблеми розвитку енергетичного комплексу	Особливості енергетичної політики
	2	3	4
1991р. -1999р.	Період характеризується: – значним падінням ВВП (у 1999 р. падіння понад 60% ВВП порівняно з 1991 р.); – розривом і перебудовою економічних зв'язків промислових підприємств; – значним зростанням цін на паливо і енергоносії; – загальна інфляція; – критично зростаюча проблема платоспроможності суб'єктів господарювання.	Період характеризується: – швидке зростання цін на енергоносії; – загострення проблем з паливно-енергетичними ресурсами; – посилення загроз енергетичній безпеці через значну залежність від імпорту енергоносіїв з РФ та обмежену платоспроможність споживачів паливно-енергетичних ресурсів; – дисбаланс між цінами на продукцію енергетичного та паливного секторів та витратами на її виробництво; – невідповідність цін на паливно-енергетичні ресурси витратам;	Період характеризується: – відсутність стратегічно орієнтованого підходу в управлінні ПЕК; – домінування моделі оперативного управління; – посилення структурних дисбалансів у сфері ціноутворення; – початок приватизаційних процесів в енергетиці, які характеризувались непрозорістю та відсутністю механізмів залучення стратегічних інвесторів.
2000 р. -2013р.	Розрізняють два етапи: – період відновлення економіки після глибокої та тривалої кризи: 2000-2008 рр. та період економічної кризи: кінець 2008-2010 рр. Перехід до економічного зростання – з 2000 до 2008, однак існувала значна залежність держави, економічний розвиток із зовнішніх товарних ринків, а також державою домінувала політика стимулювання попиту.	– загострення протиріч в енергетичній сфері з Російською Федерацією; – критичне загострення проблем постачання природного газу в Україну, зростання його вартості; – загострення проблем економічної стабільності підприємств теплоенергетики; – наявність стійкої тенденції до зростання вартості енергії та палива; – посилення ролі енергетичної складової у собівартості промислової продукції; – хронічний дефіцит інвестиційних ресурсів суб'єктів енергетики.	– перехід до системи готівкових розрахунків; – політика розвитку більш прозорих механізмів взаємовідносин в енергетиці; – формування паливно-енергетичних ринків; – продовження процесів приватизації в енергетиці; – перехід до стратегічного підходу в управлінні розвитком ПЕК (Енергетична стратегія до 2020р., з 2006р. та з 2013р.)
2014 р. -2020 р.	З початком російсько-української війни в 2014 р. внаслідок втрати частини території на сході країни, Кримського півострова, а також загострення економічного протистояння між країнами відбулося значне зниження реального ВВП [2]: 2014 – 6,6% до попереднього року, 2015 – 9,8%, при цьому спостерігалася тенденція до уповільнення економіки.	– Енергетичне протистояння з РФ; – часткова втрата потенціалу ПЕК в окремих регіонах Сходу України, перш за все вуглевидобувними підприємствами; – критичне загострення проблем постачання природного газу та вугілля до України; – зниження перспектив реалізації транзитного потенціалу країни, інвестиційного та інноваційного потенціалу розвитку атомної енергетики. – перехід до ринкового підходу у сфері ціноутворення та зростання цін в енергетиці.	– Докорінна зміна підходів до формування та реалізації державної енергетичної політики; – розробка нової Енергетичної стратегії до 2035 року; – активізація співробітництва з ЄС; – початок роботи з удосконалення енергетичної політики з урахуванням пріоритетів зеленої енергетики; – формування Концепції переходу України до «зеленої» енергетики до 2050 року.

Аналізуючи зазначені етапи трансформації енергетичного комплексу України, слід зазначити, що на першому етапі (1991-1999 рр.) відбулася інерційна перебудова енергетичного комплексу під впливом трансформаційної кризи, пов'язаної з переходом до моделі ринкової економіки. У цей період відбулося значне падіння виробництва в енергетиці, значне зростання цін, і як наслідок – обмеження ресурсних можливостей для розвитку підприємства. На другому етапі (2000-2013 рр.) проблеми розвитку енергетичного комплексу не набули стратегічних пріоритетів у системі державної політики з огляду на позитивні тенденції макроекономічної динаміки (з 2000 р . до кінця 2008 р.) та процеси приватної власності в енергетичному секторі. Водночас позитивна макроекономічна динаміка не сприяла зміцненню економічної стабільності підприємств, розвитку їх конкурентоспроможного потенціалу. Цей етап є періодом формування величезного потенціалу загроз енергетичній безпеці держави. Третій етап (2014-2020 рр.) можна охарактеризувати як період переходу до реальних реформ та ефективної співпраці між Україною та європейськими партнерами в енергетичному секторі. Незважаючи на загострення кризи в економіці та критичне загострення загроз державній енергетичній та економічній безпеці внаслідок військово-політичного та енергетичного протистояння з Російською Федерацією, цей період виявився найефективнішим у реформуванні енергетичного сектору.

Паливно-енергетичний комплекс країни функціонує в принципово нових умовах, які суттєво компенсують загрози як економічного, так і зовнішньополітичного характеру. Відбулися значні зміни у напрямку переходу до ринкового ціноутворення на паливо й енергію та диверсифікації імпорту енергії. Значно активізувався розвиток інвестиційного потенціалу учасників ринку. Підвищилася мотивація до пошуку рішень щодо підвищення енергоефективності виробництва в промисловому комплексі. Водночас проблемними залишаються питання прозорості прийняття рішень в експортно-імпортних операціях, ціноутворення та антимонопольного регулювання.

Незадовільно розвивається ринок вугільної продукції України, зокрема, через відсутність системного підходу до його формування. Правове регулювання відносин у сфері функціонування ринку вугілля на сьогодні є непослідовним та фрагментарним, що не дає змоги забезпечити стратегічне планування розвитку вугільної галузі в цілому. На законодавчому рівні не визначено принципи утворення цін на вугільну продукцію. Підзаконні акти лише погіршують ситуацію, оскільки передбачають неринкові механізми формування ціни на вугілля. [17]

Враховуючи зазначене вище, можна сказати, що реалізація та прийняття вказаних змін дозволить встановити організаційні та правові основи функціонування паливно-енергетичного комплексу, налаштує злагоджену роботу його галузей та підприємств, установ, організацій для безперебійної системи енергопостачання в Україні.

РОЗДІЛ 2. УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ НА РИНКАХ ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОГО КОМПЛЕКСУ

2.1 Досвід антимонопольного регулювання зарубіжних країн

В основі лібералізації енергетичного ринку Європейського союзу (ЄС) лежить ідея про те, що ліквідація бар'єрів у торгівлі та супутнє збільшення конкуренції призведуть до зниження цін на енергію та, як наслідок, до підвищення конкурентоспроможності європейської економіки. Конкурентоспроможність поряд із стійким розвитком та надійністю постачання входить у триаду основних цілей сучасної енергетичної політики ЄС.

Вже на початку існування ЄС регулюванню енергетики приділялася особлива увага. У повоєнний час вугілля було основним енергоносієм, а майбутнє пов'язувалося з атомною енергетикою. Цим двом секторам були присвячені спеціальні міжнародні договори держав-членів ЄС – Паризький договір про Європейське об'єднання вугілля та стали 1951 р. та Римський договір про Євратом 1957 р.

Інші сектори ПЕК (нафта, газ, електроенергетика, відновлювані джерела) залишилися за межами спеціального міжнародно-правового регулювання ЄС. Там поширився загальний правовий режим, передбачений Римським договором про Європейському економічному співтоваристві 1957 р.

Цей Договір, що є основним джерелом первинного права ЄС, носить горизонтальний характер (оскільки стосується всіх галузей економіки) і має на меті побудови єдиного внутрішнього ринку ЄС – простору, де забезпечується вільний рух осіб, товарів, послуг та капіталів.

З набранням чинності 1 грудня 2009 р. Лісабонським договором Римський договір 1957 р. отримав назву Договір про функціонування Європейського союзу (Договір).

Договір передбачає такі правові засоби для ліквідації адміністративних, комерційних та технічних бар'єрів на шляху побудови єдиного ринку ЄС:

- правила про свободу руху товарів (ст. ст. 34 – 37);
- правила конкуренції (ст. ст. 101 - 109);
- правила про Транс'європейські енергетичні мережі (ст. ст. 170 - 172).

Хоча формально положення Договору про свободу руху товарів та конкуренції спочатку поширювалися на енергетику, фактично до кінця 1980-х - початку 1990-х рр. не застосовувалися до неї.

Це викликано політичними міркуваннями. Держави-члени ЄС бажали зберегти енергетику як стратегічну галузь під своїм контролем, а Європейська комісія (Комісія) воліла не здійснювати примусової інтеграції енергетичних ринків через застосування зазначених норм Договору. Ці норми тривалий час залишалися "інструментами, які Комісія тримала про запас, воліючи шукати політичні рішення, що потребують взаємної згоди" [4].

Як наслідок, енергетичні ринки держав-членів залишалися ізольованими один від одного, незважаючи на їхній інфраструктурний взаємозв'язок. Транскордонна торгівля всередині Співтовариства здійснювалася переважно лише між національними монополіями, наділеними винятковими правами на імпорт та експорт енергії. Ці монополії були вертикально інтегрованими - вони виробляли, і транспортували, і продавали енергію. Особливо яскраво фактор ізольованості проявляв себе на газових та електроенергетичних ринках, які через свій мережевий характер є менш гнучкими, ніж ринки інших енергоносіїв (наприклад, нафти та вугілля).

Ситуація почала змінюватися наприкінці 1980-х. У 1986 р. був прийнятий Єдиний європейський акт, що вимагає завершити побудову внутрішнього ринку до кінця 1992 р. Ця подія відбулася на тлі процесів приватизації та демонополізації ПЕК, що почалися у Великобританії, США та Канаді, завершення ліквідації наслідків нафтової кризи 1973 р. .

Використовуючи сприятливий політичний момент, Комісія перейшла до активних дій щодо інтеграції національних газових та електроенергетичних ринків.

У 1988 р. вона затвердила Програму побудови внутрішнього енергетичного ринку. У середині 1990-х порушила відомі справи проти Німеччини, Франції, Нідерландів та Італії про скасування виняткових прав на імпорт та експорт енергії як заходів, аналогічних кількісним обмеженням та забороненим Договором.

У рішеннях у цих справах Суд ЄС визнав, що виняткові права порушують свободу руху товарів, але водночас допустив можливість виправдання цих обмежень на підставі положень Договору, що дозволяють легітимувати ті порушення, які необхідні для виконання соціально значущих завдань, до яких входить публічне енергопостачання. Рішення показали, що Договір не може стати достатнім підґрунтям для інтеграції енергетичних ринків.

Для ефективної інтеграції вимагалось прийняття спеціального вторинного законодавства, яке б наклало на держави-члени позитивні зобов'язання щодо відкриття своїх ринків. Довгі та непрості дискусії щодо того, чи слід здійснювати на комунітарному рівні регулювання енергетики, завершилися у 1996 р. прийняттям першої Електроенергетичної директиви. Слідом за нею у 1998 р. було прийнято першу Газову директиву. У 2003 р. на зміну директивам "першого покоління" прийшли директиви "другого покоління", доповнені регламентами про доступ до електроенергетичних та газових мереж, а в 2009 р. був прийнятий та набув чинності так званий Третій енергетичний пакет ЄС (Третій пакет), покликаний завершити побудову єдиного енергетичного ринку до 2014 року.

Вторинне законодавство стало основним правовим засобом побудови єдиного енергетичного ринку ЄС, але воно не скасувало, а швидше доповнило та конкретизувало собою правила Договору, які через принцип ієрархічного верховенства первинного права залишаються повною мірою застосовними до відносин в енергетичній сфері [5].

Комісія виходить із того, що лише сукупне застосування норм Договору та правил вторинного законодавства здатне ефективно виконати завдання побудови єдиного енергетичного ринку.

Третій пакет, який визначає основи сучасного регулювання енергетичної галузі ЄС, складається з наступних нормативно-правових актів:

Газова директива.

Електроенергетична директива.

Регламент про доступ до газових мереж.

Регламент про доступ до електроенергетичних мереж.

Регламент про Агентство з питань співробітництва регулюючих органів.

Усі зазначені акти були прийняті спільним рішенням Європейського парламенту та Ради ЄС, але їхня юридична природа неоднорідна. Директиви адресовані державам-членам та вимагають перенесення (імплементатії) до національних законодавств у встановлений термін. Вони є обов'язковими для держав-членів стосовно терміну та необхідного результату, при цьому форми та методи досягнення результату залишаються на розсуд держав-членів.

Регламенти на відміну від директив є актами загального характеру, адресованими всім суб'єктам права ЄС (не тільки державам-членам) та наділеними прямою дією (не вимагають актів імплементатії). Ці характеристики роблять регламенти схожими на національні закони.

Третій пакет набув чинності 3 вересня 2009 р., на двадцятий день після офіційного опублікування, але термін його імплементатії до законодавства держав - членів ЄС було встановлено до 3 березня 2011 р. (за винятком окремих положень, для яких передбачено більш тривалий термін).

Більшість держав-членів не встигли у встановлений 18-місячний термін імплементувати третій пакет, у зв'язку з чим Комісія пред'явила до них офіційні претензії. Під "натиском" Комісії процес імплементатії пішов активніше, і станом на початок березня 2012 р. кількість "невстигаючих" держав-членів скоротилася вже до восьми (Болгарія, Іспанія, Кіпр, Люксембург, Нідерланди, Румунія,

Словаччина, Естонія). Таким чином, в найближчому майбутньому процес імплементації Третього пакету в ЄС буде повністю і повсюдно завершений.

Перенесення Третього пакету на національний ґрунт не означає, однак, закінчення нормотворчої активності у сфері європейської енергетики. Справа в тому, що Третій пакет передбачає прийняття дванадцяти підзаконних актів (керівних вказівок та мережевих кодексів, що їх розвивають), що регулюють найважливіші аспекти транскордонного транспортування енергії всередині ЄС, у тому числі правила приєднання до мереж, доступу третіх осіб, інформаційного обміну, розподілу пропускнуої спроможності, управління перевантаженістю системи, прозорості, балансування та тарифоутворення.

Без цих підзаконних актів, які детально визначають сформульовані в директивах та регламентах принципи, Третій пакет на повну силу працювати не зможе і єдиний енергетичний ринок ЄС до 2014 р. не побудований. Саме тому на розробці керівних вказівок та мережевих кодексів зараз зосереджено основну увагу. Заради справедливості слід зазначити, що юридична природа цих актів чітко не визначена і має досить дискусійний характер.

Третій пакет не можна розглядати у відриві від попереднього законодавства. Він увібрав у себе і надав поступальний розвиток інтеграційним ідеям, які лежали в основі актів вторинного енергетичного законодавства ЄС, що діяли раніше.

У загальному вигляді Третій пакет використовує такі правові інструменти інтеграції газових та електроенергетичних ринків держав - членів ЄС:

- відкриття ринків (market opening): наділення покупців правом вільного вибору постачальника електроенергії та газу. З 1 липня 2007 року всі покупці ЄС наділені таким правом;
- доступ третіх осіб до систем транспортування енергії та газу (third parties access): обов'язок операторів надавати послуги з підключення до мереж та з транспортування енергії на недискримінаційних, прозорих та відбивають витрати

на умовах будь-яким особам, у тому числі конкуруючим виробникам та постачальникам, не афілійованим з операторами;

- заснування незалежних національних регулюючих органів (National Regulatory Authorities, NRAs): створення у кожній державі - члені ЄС незалежного від промисловості та органів влади енергетичного регулятора, наділеного широкими повноваженнями у сфері тарифоутворення, сертифікації, а також суттєвими контрольно-наглядовими функціями;

- роз'єднання вертикально інтегрованих енергетичних підприємств (unbundling): застосування структурних заходів, спрямованих на відокремлення природно-монопольного виду (мережеве транспортування) від конкурентних (виробництво, постачання) видів діяльності з метою мінімізації або виключення стимулів та можливостей для дискримінації третіх осіб. Структурні заходи можуть застосовуватися за однією з трьох моделей: повне роз'єднання по власності (найжорсткіша), незалежний системний оператор (середня), незалежний транспортний оператор (найм'якша);

- створення мереж співпраці операторів систем транспортування електроенергії та газу (ENTSO-E; ENTSO-G): дані мережі дозволяють налагодити горизонтальну взаємодію між системними операторами держав-членів, сфокусовану на розробці мережових кодексів та загальноєвропейського 10-річного плану мережевого розвитку;

- створення Агентства співробітництва енергетичних регуляторів (Agency for the Cooperation of Energy Regulators): дане Агентство займається розробкою керівних вказівок, що лежать в основі мережових кодексів, і в ряді випадків мають право приймати обов'язкові рішення з питань транскордонного транспортування енергії;

- централізований розвиток європейської системи транспортування енергії: Третім пактом запроваджено ідею необов'язкового загальноєвропейського 10-річного плану мережевого розвитку, який має оновлюватися кожні два роки та

служити орієнтиром для розробки національних планів мережевого розвитку, які мають обов'язковий характер [8].

Важливо відзначити, що вибір методів державного регулювання і контролю в енергетиці доцільно здійснювати з урахуванням особливостей розвитку конкретної території (країни, регіону і т.п.). У зарубіжній практиці виділяється широке розмаїття застосовуваних методів державного регулювання і контролю в сфері енергетики (табл. 2.1)

Таблиця 2.1

Методи державного регулювання в енергетичній галузі зарубіжних країн

Країна	Особливості державного регулювання та контролю
Великобританія, Канада, США, Австралія, Німеччина, Данія, Росія та інші країни	Використання тарифного регулювання на основі методу повернення на вкладений капітал (Regulatory Asset Base - RAB) в рамках державного регулювання і контролю енергетики. Даний підхід спрямований на залучення інвестицій, підвищення якості послуг та економію ресурсів енергетичними компаніями.
Нідерланди, Німеччина, Японія, США, Індія, Китай, Іспанія, Швейцарія та інші країни	Розробка і впровадження спеціальних тарифів для стимулювання відновлюваної енергетики та контроль за їх розмірами (Feed-in tariff - FIT) в рамках тарифної політики держави. Тарифи FIT сприяють активному розвитку альтернативної енергетики, що позитивно позначається на всій еко-системі і на розвитку суспільства в цілому. При цьому враховуються інтереси інвесторів, виробників, постачальників, споживачів електроенергії.
Нью Йорк	Дерегулювання та контроль у енергетичному секторі. Повністю лібералізовані системи електропостачання. Переважно мають традиційну систему регульованою вертикально інтегрованої монополії
Швейцарія	Застосування Смарт-грід технологій (Smart Grid Technologies) в регіональних енергетичних системах з метою підтримки розвитку та контролю за альтернативними видами енергетики
Швеція, Фінляндія, Норвегія	Розглядається інноваційні платформи (Grounded innovation platforms - GRIPs) як інструмент для інклюзивних інновацій в сфері лісової біоенергетики. При цьому державне регулювання та контроль у сфері енергетики здійснюється відповідно до принципів моделі п'ятигранної спіралі (The Quintuple Helix), яка формує знання та інновації в контексті зовнішнього оточення.

Джерело: складено на основі [28, 30, 32]

Згідно наведених даних, традиційно найменший обсяг державного впливу на ринкові відносини відноситься до Сполучених Штатів Америки. В інших країнах ступінь державного втручання в процеси ціноутворення у сфері енергетики значно вищий. У європейських країнах відносно електричних, газових та інших послуг використовується інша доктрина приватно-публічного регулювання і контролю, відома під назвою «публічна служба» (public service). Концепція «публічної служби» включає в себе цілий набір публічних зобов'язань суб'єкта, який надає такі послуги, по відношенню до споживачів: доступність, безперервність, надійність, безпеку, інформаційну відкритість, недискримінаційність надання послуги і т.п.

Отже, зарубіжний досвід дає змогу зробити висновки, що на сучасному етапі розвитку галузі енергетики перевага віддається методам державного регулювання і контролю, які: сприяють залученню інвестицій і стимулюють розвиток енергетичних компаній з раціональним використанням ресурсів, зниженню витрат, покращенню якості послуг та впровадженню інноваційних технологій, ефективному використанню альтернативних джерел енергії.

2.2 Напрями щодо підвищення ефективності антимонопольного регулювання в Україні

Питання ефективного функціонування ринку нафтопродуктів є дуже важливими з погляду забезпечення сталого розвитку та функціонування економіки України, її інтеграції у світовий економічний простір. Останнім часом особливе занепокоєння суспільства та експертів викликає ситуація на ринку нафтопродуктів України, яка характеризується стрімким зростанням цін на основні види пального, невизначеністю їх подальшої динаміки та дій урядових структур із нормалізації ситуації.

В даний момент функціонування ринку нафтопродуктів, а також динаміка його основних характеристик та можливості визначаються взаємодією підприємницьких структур і держави. Рішення проблеми ефективного антимонопольного регулювання діяльності підприємницьких структур стає особливо важким у тих випадках, коли монопольне становище займає не одне, а кілька підприємств, що входять у змову між собою і які диктують іншим підприємствам, що виробляють таку ж продукцію, умови діяльності на ринку, істотно знижують їх конкурентоспроможність, що характерно для ринку нафтопродуктів. Саме тому держава повинна виступати тією силою, яка, з одного боку, блокує можливі негативні наслідки функціонування підприємницьких структур, а з іншого боку, направляє їх розвиток в напрямок формування конкурентних переваг країни, їх збереження і реалізацію [2].

Ефективна державна політика на ринках нафтопродуктів повинна базуватися на кваліфікованих висновках за результатами ґрунтовного аналізу стану цих ринків, а ухвалення рішень повинно мати випереджувальний характер. Для цього необхідно налагодити ефективний механізм постійного моніторингу і прогнозування стану ринків нафти та нафтопродуктів. Інформація про стан ринків нафтопродуктів, отримана з різних джерел, має суттєві розбіжності, які ускладнюють, а іноді й унеможливають її аналіз, що може призводити до

неправильних висновків [4]. Це суттєво перешкоджає не лише Антимонопольному комітету України в його роботі з оперативного виявлення та усунення порушень конкурентного законодавства на цих ринках, але й іншим державним органам, які повинні своєчасно виявляти чинники, що можуть спричинити збурення ринків, та ефективно вживати заходів для запобігання їх дестабілізації.

Вирішити ці проблеми допомогло б налагодження інтегрованої інформаційно-аналітичної системи постійного моніторингу загальнодержавних і регіональних ринків нафти та нафтопродуктів.

Нині Україна увійшла до складу країн-розробників і учасників глобальної платформи моніторингу цін на ринках нафтопродуктів, пілотний проект якої запущено 2013 р. Мета створюваної платформи — сформувати єдину базу даних, а також єдину методологію оцінювання ризиків у процесі ціноутворення на ринку нафтопродуктів. Такі системи дозволяють оцінювати стан ринку на предмет присутності олігополій, домінування кількох господарюючих суб'єктів на ринку — як на локальному рівні, загальнодержавному рівні, так і на світовому ринку. Також звертається увага на те, що динаміка світових цін так чи інакше позначається на внутрішньому ринку. При належному рівні конкуренції ціни стають взаємозалежними, якщо ж цього не відбувається, то це ознака монополізації ринку або змови господарюючих суб'єктів. Таку зміну можна оцінити за допомогою єдиних цінових баз даних, що включають три індикатори: ціни в рамках біржової торгівлі; ціни, зазначені в контрактах; загальносвітовий середній рівень цін на нафтопродукти [3].

Впровадження інформаційно-аналітичної системи постійного моніторингу було передбачено Указом Президента України «Про заходи щодо стабілізації ситуації на ринку нафти і нафтопродуктів» № 823 від 18 травня 2005 р. та дорученням Кабінету Міністрів України. Проте, тільки в 2013 році був запущений перший пілотний проект такої системи.

Обмін досвідом та підходами щодо застосування антимонопольного законодавства на ринку нафти і нафтопродуктів на міжнародному рівні є прогресивним кроком на шляху вирішення такого важливого питання. Сприяння формуванню цінових індикаторів, що відображають справедливую ціну на нафту і нафтопродукти, сформовану в ринкових умовах; забезпечення конкурентного ціноутворення в рамках організованих форм торгівлі нафтою і нафтопродуктами наразі є необхідними для регулювання даної сфери.

Незважаючи на те, що антимонопольне законодавство та закони про інтелектуальну власність нещодавно сприймалися як спрямовані на різні завдання, їх взаємна інтеграція з часом відбулася. Адже у них одна мета – стимулювання економічного розвитку та інновацій, заохочення конкуренції.

Якщо антимонопольне законодавство спрямоване на запобігання виникненню монополій і зловживання домінуючою позицією на ринку, то законодавство про інтелектуальну власність, навпаки, покликане захистити досягнення одних підприємців і обмежити в цьому інших – тобто допомогти обмежити конкуренцію [7].

Законодавство України про захист економічної конкуренції ґрунтується на нормах, встановлених Конституцією, законами «Про захист економічної конкуренції» [34], «Про захист від недобросовісної конкуренції» [33], «Про Антимонопольний комітет України» [31], їх підзаконними актами, Паризькою конвенцією для охорони промислової власності.

У 2021 році Комітетом було виявлено загалом 1675 порушень. Завдяки припиненим порушенням, економічний ефект діяльності АМКУ склав у 5,2 млрд грн. Це на 12 % більше за показники попереднього звітного року. Також сума економічного ефекту у 2021 році в кілька разів більша за суму державних коштів, витрачених на фінансування видатків АМКУ – 313 млн грн. Сума накладених Комітетом штрафів у рамках виявлених порушень склала понад 7 млрд грн. А сума сплачених штрафів та пені минулого року склала більш як пів мільярда гривень.

Таблиця 2.2

Структура припинених порушень за галузями та накладених штрафів

	ПЕК і ЖКГ	АПК	Лісове господарство	Транспорт	Охорона здоров'я	Будівництво
Припинені порушення, од.	25 од.	196 од.	55 од.	40 од.	25 од.	260 од.
Накладені штрафи	5 500 867 864 грн	206 116 816 грн	7 480 000 грн	28 254 999 грн	1 796 214 грн	403 041 687 грн

Джерело: складено на основі Звіту АМКУ за 2021 рік [37].

Відповідно, недобросовісною конкуренцією будуть вважатися дії, спрямовані на порушення цих принципів – привласнення та використання досягнень іншої особи та позбавлення споживачів можливості відрізнити продукцію одного виробника від іншого.

А саме, неправомірне використання ділової репутації суб'єкта господарювання можливе шляхом:

1. Використання фірмового найменування – найменування, комерційного найменування, торгової марки, рекламних матеріалів, упаковки товарів і періодичних видань, інших позначень без дозволу суб'єкта господарювання, який раніше почав використовувати їх або подібні позначення у своїй діяльності.

2. Використання товару іншого виробника – продаж за своїм найменуванням товарів іншого виробника під зміненою або заміненою торговою маркою без дозволу.

3. Копіювання зовнішнього вигляду продукту таким чином, щоб він став схожим на оригінал, що може збентежити покупців.

4. Створення порівняльної реклами, за винятком випадків, коли дані фактично підтверджені, достовірні, об'єктивні та корисні для інформування споживачів.

5. Дискредитація суб'єкта господарювання, поширення оманливої інформації – неповних, недостовірних або неправдивих даних про походження товару, виробника, продавця, спосіб виготовлення, джерело та спосіб придбання.

6. Незаконне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці – внесення у виробництво чи бухгалтерський облік при плануванні чи здійсненні господарської діяльності без дозволу відомостей, що є комерційною таємницею[10].

Якщо зазначені порушення були виявлені, це є підставою для звернення до Антимонопольного комітету України із заявою про захист прав інтелектуальної власності. Для обґрунтованого висновку Антимонопольний комітет України може залучити до розгляду справи експертів, працівників міліції, митниці та інших правоохоронних органів, вилучити або накладити арешт на предмети, документи чи засоби зберігання, які можуть бути доказами або джерелом докази у справі.

Якщо суб'єкта господарювання визнають винним у порушенні добросовісної конкуренції, крім обов'язку припинити порушення:

1. Може бути накладено штраф – до 5% виручки від реалізації продукції минулого року. Якщо не було виручки – до 170 тис. грн.
2. Потерпіла сторона в суді може вимагати відшкодувань.
3. За рішенням суду незаконно використані товари з торговими марками, примірники товару можуть бути вилучені як у виробника, так і у продавця.
4. За свій рахунок спростувати недостовірну або неповну інформацію.

Звернення до Антимонопольного комітету у випадках недобросовісної конкуренції інших учасників ринку дуже часто є ефективнішим інструментом, ніж ініціювання судового розгляду.

Несанкціоноване використання конкурентом ділової репутації можливе шляхом використання фірмових позначень (ТМ, комерційне найменування, рекламні матеріали, упаковка товару), копіювання зовнішнього вигляду товару, продажу товарів іншого виробника за власним позначенням, створення порівняльної реклами, дискредитація репутації, розголошення та використання комерційної таємниці.

У разі виявлення вищевказаних порушень чи інших неконкурентних дій інших компаній, це підлягає зверненню до Антимонопольного комітету.

Перед зверненням необхідно провести ретельну підготовчу роботу – належним чином зафіксувати всі факти порушень, зібрати докази відповідно до процедур, підготувати запити до експертів, правоохоронних органів тощо.

Максимальний штраф у випадках порушення законодавства про конкуренцію в Україні становить до 5% річної виручки підприємства, а також арешт продукції та відшкодування збитків потерпілому.

Представники Антимонопольного комітету України (АМКУ) неодноразово заявляли, що АМКУ буде досліджувати вертикальні угоди на українських ринках для визначення їх відповідності українському законодавству про захист економічної конкуренції. Проблема полягає в тому, що існує високий рівень невизначеності щодо звільнень від зобов'язань щодо отримання антимонопольних дозволів, що стосуються конкретного розподілу [8] .

Законом України «Про захист економічної конкуренції» від 11 січня 2001 р. № 2210-III із наступними змінами (далі – Закон про конкуренцію) встановлено, що укладення договору між (незалежними) суб'єктами господарювання є узгодженими діями. Закон про конкуренцію передбачає такі види узгоджених дій: узгоджені дії, які в принципі вважаються нешкідливими і тому дозволені в Україні – ці узгоджені дії не підлягають попередньому дозволу АМКУ, якщо вони підпадають під критерії звільнення; та антиконкурентні узгоджені дії (узгоджені дії, які призвели або можуть призвести до заборони, усунення чи обмеження конкуренції), які, в принципі, заборонені в Україні, якщо вони явно не схвалені владою [34] .

Згідно зі статтею 8 Закону про конкуренцію, вертикальні угоди про постачання та використання можуть законно включати обмеження та не вимагати індивідуального антимонопольного схвалення від АМКУ, якщо постачальник накладає на покупця обмеження: щодо подальшого (пере)продажу та/або використання поставлених товарів або товарів від третіх постачальників; щодо закупівлі або продажу продуктів іншим підприємствам або споживачам; при купівлі товарів, які відповідно до звичаїв торгівлі не мають нічого спільного з

предметом угоди; і щодо формування цін або інших умов угод про продаж товарів, що поставляються однією стороною угоди іншим підприємствам або споживачам [13].

Зазначені вище положення застосовуються за умови, що такі угоди: не призводять до суттєвого обмеження конкуренції на відповідному українському ринку або на його значній частині, у тому числі до монополізації ринку; обмежувати доступ інших підприємств на ринок; або призвести до економічно не виправданого підвищення цін або дефіциту товарів. Однак, немає надійної судової практики чи правових вказівок від АМКУ щодо того, коли ці три умови виконуються. Таким чином, існує ризик штрафів за узгоджені дії в розмірі до 10 відсотків загального обороту сторін дистриб'юторської угоди за рік, що безпосередньо передусь року накладення штрафу, у разі укладення дистриб'юторських угод, але не впевненість у тому, як уникнути цих штрафів, використовуючи винятки відповідно до статті 8 Закону про конкуренцію.

Крім того, до вищезазначеного мають бути виконані такі умови: сукупна частка ринку всіх сторін на будь-якому відповідному ринку становить менше 20 % та сторони угоди про розподіл не відповідають таким пороговим значенням. По-перше, сукупна світова вартість активів або загальний чистий дохід від продажів учасників узгоджених дій за попередній фінансовий рік перевищує суму, еквівалентну 12 000 000 євро за офіційним курсом Національного банку України на останній день відповідного фінансового року; по-друге, сукупна світова вартість активів або загальний чистий дохід від продажу за попередній фінансовий рік принаймні двох учасників узгоджених дій перевищує суму, еквівалентну 1 млн євро за офіційним курсом Національного банку України в останній день відповідного фінансового року для кожного; по-третє, сукупна вартість активів або загальний чистий дохід від реалізації за попередній фінансовий рік в Україні принаймні одного учасника узгоджених дій перевищує суму, еквівалентну 1 млн євро за офіційним курсом Національного Банку України в останній день фінансового року.

Наведені вище винятки не застосовуються, і потрібне схвалення АМКУ, якщо сторони є принаймні потенційними конкурентами і вони: встановлюють тарифи (ціни) на продаж або купівлю товарів (тобто фіксування ціни); розподіляють ринки або джерела постачання на основі критеріїв території, асортименту, обсягів закупівлі, продавців, покупців, клієнтів або іншим чином; накладають обмеження на виробництво або купівлю-продаж товарів; спотворюють результати торгів, аукціонів, конкурсів або тендерів.

Після запровадження воєнного стану в Україні енергетична галузь потребує посиленого контролю зі сторони АМКУ та інших державних служб, щоб активізувати та регулювати роботу. Навіть в умовах лібералізації правил ведення бізнесу, запровадженої для забезпечення його “виживання” в цей складний для країни період, інтереси споживачів та держави є пріоритетними.

Контроль АМКУ повинен бути у вигляді постійної систематичної діяльності з метою забезпечення цінової конкуренції на ринку. Теоретично АМКУ постійно реагує на потенційно антиконкурентні дії та зміни на ринках, що можуть значно вплинути на конкуренцію. Якщо держава не забезпечить невідворотності покарання (стягнення значних сум штрафів), контроль АМКУ не буде дієвим взагалі. Водночас держрегулювання саме собою не усуває причини завищення цін на паливо і має негативні наслідки для формування конкурентного ринку. Це вимушений тимчасовий захід держави, коли іншим чином немає можливості вплинути на ситуацію. Отже, під час дії державного регулювання цін на паливо державі дуже важливо зосередитися на комплексі заходів, які забезпечать ефективну роботу АМКУ, а також на розв’язанні проблеми нелегальних автозаправок (які суттєво деформують ціноутворення) для обґрунтованості запровадження цього заходу.

У зв’язку з війною Росії проти України та введенням воєнного стану в країні Антимонопольний комітет України переїхав з Києва до Львова і вирішив призупинити більшість своєї поточної діяльності. Відповідну постанову АМКУ оприлюднив 7 березня 2022 року. Зокрема, у випадках, коли остаточне рішення не

було прийнято до 25 лютого 2022 року або раніше, АМКУ вирішив призупинити на період воєнного стану перевірку:

- контроль злиття та антимонопольні повідомлення та справи;
- повідомлення про порушення антимонопольного законодавства;
- повідомлення про недобросовісну конкуренцію;
- повідомлення про перевірку/перерозгляд рішень АМКУ;
- повідомлення та справи про державну допомогу, листи-роз'яснення щодо застосування законодавства про державну допомогу;
- скарги на порушення законодавства про державні закупівлі.

Також до закінчення дії воєнного стану прийнято рішення призупинити оприлюднення в електронній системі рішень за скаргами на порушення законодавства про публічні закупівлі та строки надання інформації у відповідь на запити АМКУ, де кінцевий термін надання такої інформації припав на 25 лютого 2022 року або пізніше.

Підсумовуючи результати аналізу даних ситуацій, можна зробити висновок, що для досягнення кращих результатів щодо формування конкурентного ринку в Україні сприятиме: забезпечення контролю за дотриманням вимог антимонопольного законодавства; виявлення та припинення порушень законодавства; виявлення антиконкурентних узгоджених дій суб'єктів господарювання; підвищення ефективності контролю за концентрацією та узгодженими діями суб'єктів господарювання; забезпечення формування проконкурентної свідомості в українському суспільстві, адвокатування конкуренції.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

1. Реалізація ефективної енергетичної політики в індустріальній моделі економіки, яка характеризується значними структурними дисбалансами та енергоємністю, є важливою складовою забезпечення ефективності макроекономічних перетворень, необхідною умовою підвищення національної конкурентоспроможності. Перехід до конкурентних відносин в енергетичній галузі України створив як нові можливості для її розвитку, так і нові виклики. На жаль, повільні та суперечливі процеси реформування паливно-енергетичного комплексу України протягом усього періоду її незалежності не забезпечили його ефективної трансформації.

Енергетична політика України з початку 1990-х років формувалася складними економічними та політичними умовами – значним падінням ВВП, постійною відсутністю політичної підтримки ринкових реформ, політизацією енергетичного сектору, стрімким зростанням цін на паливо та енергію, глобальним економічним кризою та інше. Повільний перехід до стратегічної моделі енергетичної політики, її суперечливість, невідповідність основним напрямкам економічної політики не забезпечили розвитку адаптаційних можливостей паливно-енергетичного комплексу. Перехід до більш конкурентних відносин в енергетичній галузі України дасть нові можливості для галузі в цілому. Наразі перешкодою є лише повільні процеси реформування паливно-енергетичного комплексу.

2. Поточний період можна охарактеризувати як період переходу до реальних реформ та ефективної співпраці між Україною та європейськими партнерами в енергетичному секторі. Незважаючи на загострення кризи в економіці та критичне загострення загроз державній енергетичній та економічній безпеці внаслідок військово-політичного та енергетичного протистояння з Російською Федерацією, цей період проявляється найефективнішим у

реформуванні енергетичного сектору. Сьогодні є всі підстави вважати, що роль поточних реформ у майбутньому залишиться визначальною.

3. Необхідність удосконалення енергетичної політики України наразі очевидна. Нова енергетична стратегія має містити чіткі механізми переходу до кліматично нейтральної економіки, що потребує обґрунтування цілого комплексу її напрямів, узгодження пріоритетів енергетичної та економічної політики. Реалізація таких завдань у практичному плані ускладнюється відсутністю належної інституційної бази, диспропорціями в структурі економіки та значним потенціалом загроз її енергетичній безпеці.

4. Немоżliвий системний рух до ефективної трансформації паливно-енергетичного комплексу України без завершення процесів приватизації та повноцінного переходу до конкурентних ринків палива та енергії. Тому виникає потреба в раціональному поєднанні інструментів економічної та енергетичної політики, які б збалансували інтереси всіх суб'єктів господарювання. У зв'язку з війною Росії проти України та введенням воєнного стану в країні Антимонопольний комітет України активізує та значно посилює контроль в галузі, для регулювання надання послуг щодо забезпечення потреб споживача.

5. Недооцінка особливостей прояву можливих ефектів в економічній сфері внаслідок реалізації окремих інструментів енергетичної політики була і залишається однією з причин низької ефективності енергетичної стратегії країни. Потенційна нестабільність економічного середовища країни підриває встановлені значення цільових параметрів енергетичної стратегії, що вимагає їх систематичного коригування. Важливим завданням є обґрунтування джерел інвестиційної підтримки процесів інноваційної модернізації паливно-енергетичного комплексу та ефективних механізмів їх активізації, що дозволить залучити стратегічних інвесторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. CGETU 2050. Концепція переходу України до «зеленої» енергетики до 2050 року.
2. ECER 2012. Енергетична дорожня карта Європейської комісії 2050. Офіс публікацій Європейського Союзу.[Онлайн] https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/2012_energy_roadmap_2050_en_0.pdf.
3. EESU 2018. Система енергоефективності в Україні, проект для обговорення.
4. ESU 2035. Енергетична стратегія України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»
5. IEA 2012. Енергетична політика за межами країн MEA: Україна, DOI: 10.1787/9789264187450-en.
6. Lebedeva L., Shtunder I., Scherbakova T. Khrustaleva V. Estimation of resilience of Ukrainian industry to shock influences: comparative analysis. EUREKA: Social and Humanities, 2019. Number 1.-P.20-34.
7. NISD 2018. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України у 2018 році» Зовнішнє становище України у 2018 році». К.: НІСД, 688 с.
8. PUA 2010. Протокол про приєднання України до Договору про створення Енергетичного Співтовариства ратифіковано Верховною Радою України 15 грудня 2010 р. українською мовою).
9. Аналітичний звіт 2019. Вплив атомно-енергетичного комплексу на розвиток України (Аналітичний світ 2019. Вплив комплексу ядерної енергії на розвиток України). [Онлайн] https://ukrns.org/images/activity/2019/2019_09_25/analitichnyzvrit.pdf [Дата звернення: 25-10-2020] (українською мовою).
10. Бараннік В. 2016. Екологічна складова енергетичної безпеки: нові глобальні вимоги та завдання для України. [Онлайн]

https://niss.gov.ua/sites/default/files/2016-07/ekologichna_skladova-413cf.pdf

[Переглянуто: 25.03.2022] (українською мовою).

11. ВЕРЕСЕНЬ 2018 р. Стратегічний енергетичний план. Агентство природних ресурсів та енергетики. [Онлайн] https://www.enecho.meti.go.jp/en/category/others/basic_plan/5th/pdf/strategic_energy_plan.pdf [Доступ: 25-10-2020].

12. Герасименко А.Г. Конкурентна політика: економічний зміст та напрями вдосконалення / А.Г.Герасименко // Стратегія розвитку України. Економіка, соціологія, право. – 2014. -№1. – с.27-33 .

13. Денисюк та ін. 2016 р. - Денисюк С., Коцар О. та Чернецька Ю. 2016. Енергоефективність України.

14. ДНСДКУ 2019. Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 2 грудня 2019 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки» 2 грудня 2019 року «Про невідкладні заходи щодо забезпечення енергетичної безпеки» №874/2019 (українською мовою).

15. ДССУ 2020. Державна служба статистики України. [Онлайн] <http://www.ukrstat.gov.ua> [Дата звернення: 25.10.2020] (українською мовою).

16. Економічна теорія: підруч. В. Д. Лагутін, Ю. М. Уманців, Т. А. Щербакова та ін.; за заг. ред. В. Д. Лагутіна. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2017. 608 с.

17. Енергетична стратегія України на період до 2030 року [Текст]: Стратегія від 15.03.2006. №145-р (зі змінами та доп.) [Електронний ресурс]/ Режим доступу: <http://mpe.kmu.gov.ua/fuel/control/uk/doccatalog/list?currDir=50358>

18. Звіт про результати аналізу звіту Антимонопольного комітету України за 2019 рік у частині, що впливає на виконання державного бюджету від 23.06.2020 № 14-2. – Ст. 10.

19. Ігнатюк А. Вертикально інтегровані структури на галузевих ринках України / А. Ігнатюк // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія «Економіка». – 2009. – Вип. 109. – С. 19 – 23.

20. Лагутін В. Д. Цивілізаційні та інституційні фактори глобальних економічних трансформацій XXI ст. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2019. №2. с. 5-19 (Index Copernicus)
21. Лагутін В. Д., Герасименко А.Г. Галузеві ринки в економічній системі XXI століття. Вісник Київського національного торговельно-економічного університету. 2019. №3. С. 5-16. (Index Copernicus)
22. Лагутін В. Ефекти державного регулювання економіки в умовах євроінтеграції України / В. Лагутін // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. -2017.-№6.-С.5-23.
23. Лагутін В. Конкурентна політика держави: механізми реалізації. Вісник КНТЕУ. 2016. № 4. С. 22–37.
24. Лагутін В.Д. Конкуренція і конкурентна політика в умовах європейської інтеграції України / В.Д.Лагутін // Конкурентоспроможність національної економіки Матеріали XVII Міжнародної науково-практичної конференції, С. 42-46 (0,2 ум. др. арк.).
25. Лагутін В.Д., Інститути і економічні механізми стабільності та розвитку суспільства. Економіка України. 2018. № 9. С. 13-25.
26. Лір В. 2018. Формування енергетичної політики України відповідно до глобальної парадигми сталого розвитку. Глобальні та національні економічні проблеми 29. [Онлайн] <http://global-national.in.ua/archive/21-2018/35.pdf> [Дата звернення: 21.09.2020] (українською мовою).
27. МЕУ 2020. Міністерство енергетики України (Міністерство енергетики України). [Онлайн] <http://mpe.kmu.gov.ua> [Доступ: 04.11.2020].
28. Миколук О.А. Теоретичні підходи до трактування поняття «енергетична безпека» / О.А. Миколук // Причорноморські економічні студії. – 2016. Випуск 7. –С. 129-133.
29. Моніторинг ОЕСР 2035. Моніторинг ОЕСР енергетичної стратегії України на період до 2035 року. [Онлайн] <https://www.oecd.org/eurasia/>

competitiveness-programme/eastern-partners/
Ukraine-2035-UKR.pdf (українською мовою).

Monitoring-the-energy-strategy-

30. Новицький М.А. Організаційно – правові засади державного управління у паливно-енергетичному комплексі України : дис. Канд. юрид. Наук / М.А. Новицький. – Ірпінь, 2005. – 233 с.

31. Про Антимонопольний комітет України: Закон України від 26 листопада 1993 р. № 3659-XII. Відомості Верховної Ради України. 1993. №50 Ст. 472.

32. Про засади державної політики у сфері безпеки України проект закону України від 13 липня 2018 р. №8609 / . Верховна Рада України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/48-98-%D0%BF#Text>

33. Про захист від недобросовісної конкуренції: Закон України від 7 червня 1996 р. №236/96-ВР. Відомості Верховної Ради України 1996 № 36 Ст. 164.

34. Про захист економічної конкуренції: Закон України від 11 січня 2001 р. № 2210-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №12 ст. 64.

35. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3212832-na-rinku-palnogo-nedostatno-vitciznanih-naftoproduktiv-amku.html>

36. Річний звіт 2020. Антимонопольний комітет України // <http://www.amc.gov.ua>. – С.-28.

37. Річний звіт 2021. Антимонопольний комітет України // <http://www.amc.gov.ua>. – С. - 1.

38. Світовий банк 2019. Флагманський звіт Групи Світового банку «Ведення бізнесу 2019». [https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/ English/ DB2019 -report_web-version.pdf](https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf) .

39. Суходолія О. 2017. Геополітичні та економічні пріоритети енергетичної безпеки України / О. Суходолія. Стратегічна панорама 1. С. 42-45.

40. Харічков С., Крутякова В. 2014. Ключові орієнтири інноваційної моделі економіки України на засадах збалансованого природокористування / С. Харічков, В. Крутякова. Економіка: реалії часу 2(12), С. 175-183 (укр.).

ДОДАТКИ

Структура виробництва електроенергії

Виробники електроенергії	2020 рік		2021 рік		+/- до 2020	
	млн кВт·г	%	млн кВт·г	%	млн кВт·г	%
Всього	107673,5	100,0	114375,4	100,0	6701,9	6,2
ТЕС та ТЕЦ, з них:	35029,5	32,5	33307,5	29,1	-1722,0	-4,9
ТЕС ГК	26117,8	24,3	26732,3	23,4	614,5	2,4
ТЕЦ та когенераційні установки	8911,7	8,3	6575,2	5,7	-2336,5	-26,2
ГЕС та ГАЕС, з них:	5596,6	5,2	8138,8	7,1	2542,2	45,4
ГЕС	4434,4	4,1	7239,5	6,3	2805,1	63,3
ГАЕС	1162,2	1,1	899,3	0,8	-262,9	-22,6
АЕС	56771,1	52,7	61945,7	54,2	5174,6	9,1
ВДЕ	8855,0	8,2	9743,4	8,5	888,4	10,0
Блок-станції	1421,3	1,3	1240,0	1,1	-181,3	-12,8

Динаміка споживання електроенергії у 2020–2021 роках

